

Shoislom I. AKMALOV,
*Associate Professor of the International
Islamic Academy of Uzbekistan,
candidate of political sciences.
11, A.Kadiri str. 100011,
Tashkent, Uzbekistan.
E-mail: shakmalov@gmail.com*

DOI: 10.47980/MOTURIDIY/2023-1/2

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН МАЪРИФИЙ
ТАКОМИЛИДА ИЛМИЙ
МАРКАЗЛАРНИНГ ЎРНИ**

**THE ROLE OF SCIENTIFIC CENTERS IN
THE EDUCATIONAL DEVELOPMENT OF
THE NEW UZBEKISTAN**

**РОЛЬ НАУЧНЫХ ЦЕНТРОВ
В ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОМ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НОВОГО
УЗБЕКИСТАНА**

КИРИШ

Маълумки, жамият маънавий ҳаёти, унинг маърифий такомили илм-фан, маданият ривожини билан белгиланади. Қаердаки илм-фанга эътибор берилса, ўша ерда соғлом маънавий муҳит, ривожланиш юзага келади. Зеро, Ренессанс, цивилизация жароёнлари ҳам маърифий такомил масалалари билан белгиланади. Дарҳақиқат, тарихий жароёнлар Мовароуннаҳр ҳудудида IX–XII ва XIV–XV асрларда содир бўлган икки Шарқ уйғониш даври – ренессанснинг юзага келишида минтақада дунёвий ва диний илмларнинг юксак тараққий этгани муҳим омил бўлганини кўрсатади (<https://moturidiy.uz/uznews/33>). Бу тарихий ренессанс жароёнлари минтақамиз қадим тарихга эга юрт сифатида илм-фан, маданият юқори даражада ривожланган маърифат ўчоғи бўлганлигидан дарак беради. Шу жиҳатдан, тарихи, ўтмиш саҳифалари маърифат билан улуғланган миллатни келажакка ҳам буюк мақсадлар йўлида қурилган бўлиши лозим. Буни англаган ҳолда бугун, Янги Ўзбекистон янги мақсадлар, улкан марралар сари илдам қадам қўймоқда. Албатта, бу йўлда илм-фан ривожини, маърифий ўзгаришлар муҳим роль ўйнайди. Тарихан илм-фан ривожини цивилизацияларни юзага келтирган экан, Янги Ўзбекистон ривожини

учун ҳам маърифий жароёнлар, фан соҳасидаги ютуқлар Учинчи Ренессанс учун асос бўлиб хизмат қилади. Бу борада, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “...халқимизнинг улуғвор қудрати жўш урган ҳозирги замонда Ўзбекистонда янги бир уйғониш – Учинчи Ренессанс даврига пойдевор яратилган экан” (Халқ сўзи, 2020) бунда, албатта, турли фан соҳалари бўйича илмий тадқиқотлар, изланишлар олиб боришга қаратилган ҳамда фаннинг илғор ғояларини жамият маънавий ҳаётига татбиқ этишга йўналтирилган марказлар фаолияти ҳал қилувчи маърифий вазифани ўтайди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Дарҳақиқат, тарихан жамият ривожини ҳамда ренессанс босқичларининг шаклланишида илмий масканлар ёки академиялар муҳим роль ўйнаган. Айниқса, табиий фанлар билан бир қаторда ислом дини, маданияти ва илм-маърифатини ўзида мужассамлаштирган илмий масканлар фаолиятининг юқори даражага етиши Шарқ ренессансини юзага келтирган ҳамда жаҳон цивилизациясига таъсир кўрсатган. Тарихий маълумотларга кўра, ўрта аср мусулмон Шарқи мамлакатларида фаолият кўрсатган илмий ва маданий муассасалар (институтлар), қўлэмалар жамланган кутубхоналар, илк расадхоналар, таржима марказлари ҳамда муайян шаҳарлар ёки ҳукмдорларнинг саройида ташкил топган илмий мактаблар ниҳоятда кўп бўлган. Бу илмий маскан ёки марказларнинг умумий сони ўндан ортиқ эканлигини кўрсатади. Чунончи, Бағдоддаги “Байт ал-хикма” (IX аср), Бухородаги “Сиван ал-хикма” (X аср), Қоҳирадаги “Дар ал-хикма” (XI–XII асрлар), Мароғодаги Насируддин Тусий ишлаган расадхона (у ҳам “Дор ал-хикма” деб юритилган), Хоразмдаги ал-Маъмун (XI аср) ва Самарқанддаги Улуғбек академияси (XIV аср) кабиларни тилга олиш мумкин (Абдухалимов Б., 2004:4). Ҳатто, Термизда қизлар байтул хикмаси фаолият кўрсатиб, бу масканга Ҳаким Термизийнинг завжалари ва қизлари раҳнамонлик қилишган. Мазкур илмий масканга дунёнинг турли жойларидан саралаб келтирилган қирқ қиз илмда, санъатда, адабиёт, таъбабат, спортда юқори натижаларга эришган бўлиб, камолга етган қизлар кейинчалик ўз ҳудудларида ҳам шундай маърифат масканларини ташкил этганлар. Уларнинг фаолияти эса, ижтимоий аҳамият касб этиб, бутун Шарққа ёйилган (Мирзо М., 2021:3–4).

Аннотация. Марказий Осиё цивилизацияси ёки ренессансини белгиловчи жиҳатлардан бири бу ислом илмларининг минтақада кенг равнақ топганлиги ва буюк муҳаддис, тафсиришунос, фақиҳ, мутакаллим, мутасаввиф, тилишунос олимларнинг этишиб чиққанлиги билан характерланади. Хусусан, ислом илмлари, илм-фан ривожини минтақада йирик илмий мактаб ва илмий масканларнинг юзага келишига ҳамда кенг ривож топишига сабаб бўлган. Шу жиҳатдан, ўз даврида ренессансларни юзага келтирган илмий маскан ёки академияларнинг илмий-амалий фаолияти, уларнинг давлат ва жамият ижимоий-маънавий ҳаётида ҳамда илм-фан, ислом маданияти ривожини йўлидаги ўрни масалалари бугунги кунда ҳам аҳамиятли ҳисобланади. Чунончи, уларнинг узвий давоми ҳисобланган бугун фаолият олиб бораётган диний-маърифий йўналишидаги илмий-тадқиқот марказлари ҳам Янги Ўзбекистон маърифий ривожини учун муҳим ўрин тутди. Бугун янги-ча мезонлар асосида фаолияти йўлга қўйилган илмий-тадқиқот марказлари Янги Ўзбекистонни Учинчи Ренессанс босқичга олиб чиқишида асосий маърифий маскан вазифасини ўтайди. Мазкур илмий-тадқиқот марказлар фаолиятини ўрганиши, тадқиқ этиши, жамият ва давлат маърифий ривожини йўлидаги илмий-амалий аҳамиятини кўрсатиши, марказларнинг мақсад ва вазифалари, фаолият йўналишининг гоёвий жиҳатларини ёритиши бугунги глобализув даврида муҳим ҳисобланади. Айниқса, “Учинчи Ренессанс – Янги Ўзбекистон” гоёсини тарғиб қилиши ва амалга оширишида мазкур марказлар фаолияти муҳим маърифий вазифани бажаради. Шу жиҳатдан, мақолада марказлар фаолияти, мақсад ва вазифалари тарихий-қийсий жиҳатдан муайян даражада таҳлилга тортилган ҳамда мисоллар асосида ёритиб берилган.

Калит сўзлар: тамаддун, ислом илмлари, ренессанс, марказ, маскан, маърифат, ривожланиши, мерос, маънавият, маданият, тадқиқот, минтақа, гоё, фан, соҳа, юксалиши, тараққиёт.

Abstract. One of the defining aspects of the Central Asian civilization or Renaissance is characterized by the widespread development of Islamic sciences in the region and the emergence of the great muhaddiths, mufassirs, jurists, mutakallims, mystics, and linguists. In particular, the development of Islamic sciences and science led to the emergence and wide development of large scientific schools and scientific centers in the region. In this respect, the scientific and practical activities of scientific institutions or academies that created renaissances in their time, their role in the social and spiritual life of the state and society, and the development of science and Islamic culture are still important today. For example, religious-educational scientific-research centers operating today, which are considered their organic continuation, also play an important role in the educational development of New Uzbekistan. Today, scientific research centers established based on new criteria serve as the main educational center in bringing New Uzbekistan to the Third Renaissance stage. It is important in today's era of globalization to study and research the activities of these research centers, to show their scientific and practical significance in the way of the educational development of society and the state, to clarify the goals and tasks of the centers, and the ideological aspects of the direction of activity. In particular, the activities of these centers play an important educational role in promoting and implementing the idea of “Third Renaissance - New Uzbekistan”. In this regard, the article analyzes the activity, goals, and tasks of the centers at a certain level from a historical-comparative point of view and illuminates them on the basis of examples.

Keywords: civilization, Islamic sciences, renaissance, center, abode, enlightenment, growth, heritage, spirituality, culture, research, region, idea, science, field, rise, development.

Аннотация. Один из определяющих аспектов среднеазиатской цивилизации или ренессанса характеризуется широким развитием исламских наук в регионе и появлением великих мухаддисов, толкователей Корана, исламских правоведов, мутакаллимов и лингвистов. В частности, развитие исламских наук и науки привело к возникновению и широкому развитию в регионе крупных научных школ и научных центров. В этом отношении научная и практическая деятельность научных учреждений или академий, создававших в свое время ренессансы, их роль в социальной и духовной жизни государства и общества, развитие науки и исламской культуры и сегодня имеют большое значение. Например, действующие сегодня религиозно-образовательные научно-исследовательские центры, которые считаются их органичным продолжением, также играют важную роль в образовательном развитии Нового Узбекистана. Сегодня научно-исследовательские центры, созданные на основе новых критериев, служат основным образовательным центром в выводе Нового Узбекистана на этап Третьего Возрождения. В современную эпоху глобализации важно изучить и исследовать деятельность этих научных центров, показать их научную и практическую значимость на пути развития общества и государства, уточнить цели и задачи центров, идеологические аспекты направлений их деятельности. В частности, деятельность этих центров играет важную воспитательную роль в продвижении и реализации идеи “Третий Ренессанс – Новый Узбекистан”. В связи с этим в статье с историко-сравнительной точки зрения анализируются деятельность, цели и задачи научных центров, а также их вклад в развитие духовно-просветительской жизни страны.

Ключевые слова: цивилизация, исламские науки, ренессанс, центр, обитель, просвещение, развитие, наследие, духовность, культура, исследование, регион, идея, наука, поле, подъем, развитие.

Х аср охирларида Маъмун томонидан ташкил этилган Гурганждаги “Байтул ҳикма” (Донишмандлар уйини)да ҳам улуғ мутафаккирлардан Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Ибн Ҳаммар, Абу Саҳл Масихий, Ибн Ирок, Аҳмад Фарғоний кабилар ижод қилишган (Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2005:47–480). XV асрда эса, Самарқандда Мирзо Улуғбек асос солган илмий мактаб ҳам самарали фаолият юритиб, улуғ аждодларимиз томонидан математика, астрономия, физика, кимё, геодезия, фармакология, тиббиёт каби аниқ фанлар катори тарих, жуғрофия, фалсафа, маданият ва санъат, архитектура соҳаларида буюк илмий ғоялар ва кашфиётлар яратилган. Шунингдек, ислом динининг мазмун-моҳиятини чуқур тадқиқ қилишга ва тарғиб этишга бағишланган бетакрор асарлар ёзилган (<https://ishonch.uz/archives/7626>). Шу жиҳатдан, олимлар “Мусулмон Ренессанси” Маъмун академиясидан бошланиб, Мирзо Улуғбек академияси билан тугайдиган етти асрлик даврни камраб олганлигини таъкидлайдилар (Хўжаёров А., 2021:116). Бундан кўринадики, минтақамизда ривожланган илм-фан, маърифий уйғониш, яъни ренессанс жараёни илмий масканлар фаолияти билан белгиланган. Шу жиҳатдан, Янги Ўзбекистонни Учинчи Ренессанс босқичга олиб чиқишда бугунги диний-маърифий йўналишдаги илмий-тадқиқот марказлар фаолияти муҳим маънавий вазифани бажаради.

МУҲОКАМА

Дарҳақиқат, Шарқ ренессансига юқори таъсир кўрсатган тарихан шаклланган илмий масканлар моҳиятан ислом маданияти, илм-фани ривожини билан юқори даражага кўтарилганлигини кўрсатади. Бугун фаолият олиб бораётган Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази, Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази, Ўзбекистондаги Ислом цивилизацияси маркази ҳамда Имом Мотуридий халқаро илмий-тадқиқот маркази диний-маърифий йўналишда бўлиб, ислом маданияти, илм-фани ривожига эътибор қаратганлиги билан аҳамиятлидир. Тарихан мавжуд масканлар билан бугунги илмий марказлар фаолиятида давлат ва жамият маърифий ҳаётини юксалтиришга қаратилган умумийлик, мазмунан уйғунлик, узвийлик ва ўзаро алоқадорлик борлигини англаш мумкин. Дарҳақиқат, тарихан мавжуд масканлар илмий-амалий фаолияти билан ўз даври тамаддунига ҳисса қўшган бўлса, Янги

Ўзбекистон маърифий ривожини учун бугунги илмий-тадқиқот марказлари ҳам ўз фаолияти, мақсади, вазифалари, ғоявий йўналиши билан юқори аҳамият касб этади.

Шунингдек, ўз моҳияти билан илмий-тадқиқот маркази бўлган мазкур муассасаларда илмий тадқиқот ишлари, изланишлар йўлга қўйилиб, янги-янги илмий маълумотлардан юртимиз ҳамда халқаро жамоатчиликни хабардор қилиш мақсад қилинганини амалга оширилаётган кенг кўламли ишлардан билиш мумкин. Бундан ташқари, диний-маърифий йўналишдаги мазкур марказлар минтақамизда шаклланган ва ўз даврида ренессанс босқичга олиб чиққан ислом илмларининг етук пешволари бўлган муҳаддис, тафсирунос, мутакаллим, мутасаввиф, фақих, тилшунос, адабиётшунос каби олимлар фаолияти, бой меросини кўлэзма манбалар асосида тадқиқ этиш ҳамда ислом маданияти, илм-фан ютуқларини чуқур ўрганиш ва илмий-бадиий асарлардаги ғоявий жиҳатларини ёритган ҳолда бугунги авлод онгу шуурига сингдириш каби улкан вазифаларни амалга оширишни ҳам кўзда тутган. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, марказлар ислом илмлари борасидаги тадқиқотлари билан диний билимга ташна халқни баҳраманд этишда маърифий маскан вазифасини ўтайди.

Илмий-тадқиқот марказлар фаолияти йўналишида умумийлик билан бирга, баъзи ўзига хос фарқли жиҳатлар ҳам борлигини таъкидлаш ўринлидир. Хусусан, Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази (2008 йил 23 майдаги ПҚ-873-сонли Қарори асосида ташкил этилган) ҳамда Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази (2017 йил 14 февралдаги ПҚ-2774-сон Қарори асосида ташкил этилган) илмий-маърифий фаолиятида асосан минтақамизда шаклланган ҳадис илми, унинг шаклланиш босқичлари ҳамда Имом Бухорий, Имом Термизий каби муҳаддислар илмий меросини алоҳида ҳолда чуқур ўрганиш, шунингдек, Мовароуннаҳр муҳаддисларининг ҳаёти ва фаолияти, ҳадис илми ривожигаги ўрни масалаларини тадқиқ этишга қаратилган илмий фаолиятни амалга оширади.

Маълумот сифатида таъкидлаш лозимки, марказ тадқиқотчи олимларининг ҳадис илми борасидаги изланишлари минтақамизда уч мингдан ортиқ таниқли муҳаддислар фаолият олиб борганини ҳамда Самарқанд, Шош, Кеш, Бухоро ва Насаф шаҳарлари ислом оламидаги энг нуфузли илм марказлари каторидан бўлганини кўрсатади. Шунингдек, Имом Кеший, Имом

Бухорий, Имом Доримий, Имом Муслим каби машхур муҳаддислар Кешда учрашиб, шу ерда бир муддат яшаб, ҳамкорликда фаолият олиб борган ва дунёнинг кўплаб ислом динига эътиқод қиладиган давлатларидан талабалар келиб, мазкур муҳаддислардан илм ўрганишган (Умаров Ш., 2014:1). Албатта, бу каби ҳадис ва бошқа ислом илмлари борасидаги кенг илмий тадқиқотлар Имом Бухорий илмий-тадқиқот маркази таъсислигида нашр этиб келинаётган “Имом Бухорий сабоқлари” илмий-маърифий журнал саҳифаларида бериб борилаётган турли мавзулардаги қизиқарли ва мазмунли илмий материаллар орқали билиш мумкин. Дарҳақиқат, шу вақтга қадар журнал саҳифаларида эълон қилиниб келинаётган хилма-хил мавзулардаги материаллар ҳажми ниҳоятда катта ва кенг қамровли бўлиб, илмий маълумотлар манбалар асосида ўрганилган ҳолда кенг жамоатчилик ва хориж исломшунос, шарқшунос олимларини ислом илмларидан хабардор этиб, Ўзбекистоннинг ислом тамаддунига қўшган ҳиссаси борасидаги қизиқишларини ошириб келмоқда. Шунингдек, марказ ходимлари ва исломшунос олимлар томонидан фақат ҳадис илми эмас, балки кенг маънода ислом илмлари республика ва хориж фондларида сақланаётган қўлёзма манбалар, нодир асарлар орқали кенг тадқиқ этилиб, жамият маърифий ҳаёти учун янги илмий-адабий маълумотларни беришга хизмат қилмоқда. Албатта, илмий-тадқиқот марказлар томонидан республиканинг маънавий-маърифий ривожини йўлидаги ҳамда хорижий ислом тадқиқотлари билан ҳамкорликдаги илмий-амалий фаолияти таҳсинга сазовор ишлардандир.

Ўзбекистондаги Ислом цивилизацияси маркази (2017 йил 23 июндаги ПҚ-3080-сон Қарори асосида ташкил этилган)нинг фаолият юритиши ҳам Янги Ўзбекистон маърифий ривожини йўлидаги муҳим қадамлардан бўлди. Тарихан мавжуд илмий масканлар сингари мазкур марказ ҳам Янги Ўзбекистонни Учинчи Ренессанс босқичга олиб чиқишга, ислом маданияти, илм-фанини бугунги давр билан уйғунлаштирган ҳолда тадқиқ этишга хизмат қиладиган замонавий илмий мажмуалардан бўлиши кўзда тутилган. Бу хусусида, Президент Шавкат Мирзиёев марказга ташриф чоғида “Мазкур марказ Учинчи Ренессанс пойдеворидан бири бўлишига умид қиламиз. Чунки у “Учинчи Ренессанс – Янги Ўзбекистон” ғоясини тарғиб қилиш йўлида илмий, дунёвий,

замонавий марказ бўлади”, деган эди (<https://president.uz/uz/lists/view/4115>).

Шу жиҳатдан, мазкур марказ олдида улуғвор мақсадларни амалга оширишга доир улкан вазифалар қўйилди. Хусусан, муқаддас ислом дини билан боғлиқ бой меросни илмий тадқиқ этиш, унинг Марказий Осиё цивилизацияси ривожига ўрнини инновацион усуллар орқали тарғиб қилиш; Ўзбекистонда юз берган умуммиллий юксалишлар, тарихий ренессансларнинг илдизлари ва мазмун-моҳиятини мамлакат аҳолисига етказиш бўйича зарур чораларни кўриш; буюк аждодларнинг жаҳон тамаддуни, диний ва дунёвий илмлар ривожига қўшган ҳиссасини энг замонавий усуллар ва воситалар орқали ёритиб бориш; илм-фаннинг жадал тараққиётини кўрсатиб берувчи сермазмун экспонатлар фонди, қўлёзма ва замонавий нашрлардан иборат бой кутубхоналар тизимини шакллантириш ҳамда уларнинг жаҳон музейлари ва кутубхоналари тармоғига уланишини таъминлаш; ислом тарихи ва маданияти йўналишига оид билимларни ошириш, қадимий қўлёзма ва тошбосма асарларни таъмирлаш, қоғоз, китобат, муқовасозлик, хаттотлик санъатини тиклаш, ислом манбаларини ўрганиш бўйича ўқув курсларини ташкил этиш; “Учинчи Ренессанс – Янги Ўзбекистон” ғоясининг мазмун-моҳиятини, жумладан, унинг илм-фан ривожини, динлараро ва миллатлараро бағрикенгликни таъминлашдаги роли ва аҳамиятини жамоатчилик орасида кенг тарғиб қилиш кабилардан иборатдир (<https://www.gazeta.uz/uz/2021/07/17/centre/>). Мазкур вазифалар давлат ва жамият маънавий-маърифий ҳаётини тўлиқ қамраб олган ҳолда илм-фан ва ислом маданияти ривожига қаратилган илмий-амалий фаолият ҳисобланади.

Таъкидлаш лозимки, марказ таъсислигида нашр этилаётган “Ўзбекистон – ислом цивилизацияси маркази” номли маънавий-маърифий, илмий-адабий журнал саҳифаларида исломшунослик, манбашунослик, матншунослик, адабиёт, тарих фанларига доир фундаментал тадқиқотлар, ислом маданияти, илм-фанига оид илмий-назарий, таҳлилий материаллар эълон қилиниб келинмоқда. Шу ўринда, маълумот сифатида айтиш лозимки, марказ тадқиқотчи олимлари томонидан 24 номдаги илмий-оммабоп адабиёт, 11 та ёзма манба таржима қилинган ва нашр этилган. Бундан ташқари, республика фондларида сақланаётган 52 минг 255 та (шундан 21 минг

670 та кўлёмза, 30 минг 585 та тошбосма) қадимги ёзма манбалар тўғрисида маълумотлар базаси яратилиб, уларнинг илмий таҳлили асосида 4 мингта ёзма манбанинг реестри (паспорти) тайёрланган. Давлат реестрининг 1–3-жилдлари чоп этилиб, ҳар бир жилдга 100 тадан кўлёмза ҳақида маълумот киритилган. Шу билан бирга, марказ фондига аҳоли ва шахсий коллекциялардан 626 та кўлёмза ва 85 та тошбосма асарлар, жами 1611 та манба қабул қилинган (<https://uz.uz/uz/posts/islom-4342>). Марказ томонидан амалга оширилган бу каби илмий-маърифий ишларни қатор келтириш мумкин. Албатта, бу каби илмий-амалий ишлар марказ ўз маънавий-маърифий фаолияти йўлида илдам қадамлар қўйганлигидан далолатдир.

НАТИЖА

Дарҳақиқат, минтақамизда фаолият кўрсатган Маъмун академияси ҳамда Мирзо Улуғбек академияси ўз даврида Мовароуннахрни ренессанс босқичга олиб чиққан ва жаҳон цивилизациясига таъсир кўрсатган эди. Шу жиҳатдан, бугун улуғвор мақсадлар йўлида қад ростлаган Ўзбекистондаги ислом цивилизацияси маркази ҳам тарихий масканларнинг узвий давоми сифатида Ўзбекистонни Учинчи Ренессанс босқичига олиб чиқишига ва дунё тамаддунига таъсир кўрсатиб, илм-фан ривожига ҳисса қўшишига етарлича асос ва замин бор, дейиш мумкин. Албатта, буни амалга ошириш йўлида юртимиз исломшунос, шарқшунос, манбашунос олимлари зиммасига улкан вазифаларни юклаган ҳолда чуқур илмий тадқиқот ва изланишларни талаб этади.

Шунингдек, юртимизда энди фаолияти бошланган Имом Мотуридий халқаро илмий-тадқиқот маркази (2020 йил 11 августдаги ПҚ-4802-сон қарори билан ташкил этилган) ҳам бугунги глобаллашув шароитида калом илмини чуқур ўрганиш, ислом ақидаларини илмий-назарий тадқиқ этган ҳолда халққа етказиш ва бу орқали соф эътиқодни шакллантириш йўлидаги илмий-амалий қадамлардан бўлди. Чунончи, бугун эътиқодий таҳдидлар, нотўғри диний талқинлар кучайган шиддатли бир даврда тўғри илмий ёндашувни шакллантириш, ғоят нозик эътиқодий масалаларни холис баҳолаш ва таҳлил этишда калом, ақида илми долзарблик касб этмоқда. Бу борада, Босния собиқ муфтийси, Бутунжаҳон боснияликлар конгресси президенти Мустафо

Черич “Имом Мотуридий халқаро илмий-тадқиқот марказини ташкил этиш ташаббусини биз яшаб турган асрдаги энг улуғвор иш, деб ҳисоблайман” дея кўллаб-қувватлаган ҳолда юқори баҳо берган эди. Ал-Азҳар ислом тадқиқотлари мажмуаси Бош котиби Назир Айяд эса, “Мотуридийлик таълимоти исломий тафаккурнинг мўътадил рамзидир” деган бўлса, мисрлик илоҳиётшунос олим Аҳмад Даманхурий “Ислом олами Имом Мотуридийнинг илмий мероси, мотуридийлик таълимоти ва ушбу таълимотнинг эзгу ғояларини тарғиб қиладиган ана шундай илмий марказга катта эҳтиёж сезмоқда”, дея юксак эътироф этган (<https://moturidiy.uz/uz/news/33>).

Марказ ўз фаолиятининг асосий вазифалари сифатида ақида ва калом илми ривожига беқиёс ҳисса қўшган Имом Мотуридий ва унинг издошлари бўлган алломаларнинг улкан илмий, диний-маънавий меросини чуқур ўрганиш, улар яратган асарларнинг илмий-изоҳли таржима ва қиёсий матнларини нашр этиш, халқимиз ва жаҳон жамоатчилиги ўртасида кенг тарғиб қилиш; ислом динининг инсонпарварлик моҳияти, маърифий-маданий роли ва ривожланиш йўналишларини илмий асосда ўрганиш ва кенг афкор оммага, жумладан, халқаро жамоатчиликка етказиш; Имом Мотуридий, Абул Муин Насафий каби алломаларнинг калом илми ривожига қўшган ҳиссаси ва унинг тараққиётида тутган ўрнини чуқур тадқиқ этиш, ёш авлодни миллатлараро ва динлараро бағрикенглик, ўзаро ҳурмат, тинчлик-тотувлик каби ислом динининг асл қадриятлари руҳида тарбиялаш; мамлакатимиз ҳамда хорижий давлатларнинг кутубхоналари ва архив фондларида сақланаётган буюк алломаларимизнинг калом илмига оид мероси ҳамда ислом дунёси учун муҳим илмий аҳамиятга эга бўлган кўлёмза, тошбосма асарларнинг асл ҳамда электрон нусхаларини тўплаш ва келажак авлодга етказиш учун тизимли илмий тадқиқотларни ташкил этиш; исломий илмлар, хусусан, калом илми тарихи ва унинг бугунги кундаги аҳамиятини илмий тадқиқ этиш соҳасидаги халқаро ҳамкорликни кучайтириш; “жаҳолатга қарши маърифат” ғояси асосида ислом динининг илм-маърифат, маънавий поклик, тинчлик-осойишталик, тараққиёт ва бунёдкорликка чақирувчи ғояларини халқимиз, айниқса, ёшларга етказиш ва бошқа шу кабилар белгиланди (<https://www.xabar.uz/jamiyat/imom-moturidiy-xalqaro-ilmiy-tadqiqot>). Кўринадики, Марказнинг асосий фаолияти ақида, калом илми

масалалари тадқиқига қаратилган бўлиб, халқни, айниқса, ёшларни турли ёт ғоя ва диний оқимлар қарашларидан ҳимоялаган ҳолда соф этиқодни шакллантиришдан иборатдир. Бинобарин, мазкур Марказ мотуридийлик таълимотига оид ақидавий манбаларни илмий асосланган ҳолда чуқур тадқиқ этиш ва бу меросни кенг жамоатчиликка, хусусан ёшлар орасида кенг тарғиб қилиш, бугунги глобаллашув даврида ақида масалаларида илгари сурилаётган нотўғри тушунча ва қарашларни мотуридийлик таълимоти мезонида туриб тузатиш, шу билан бирга, жамиятда соғлом этиқодни шакллантириш каби долзарб вазифаларни амалга ошириш мақсадида ташкил этилганлиги билан аҳамиятли ҳисобланади (Азимова Л., 2021:10).

Шунингдек, марказнинг вазифаларидан бири сифатида олинган “жаҳолатга қарши маърифат” ғояси ҳам IX–X асрларда турли ақида ва қарашларнинг жамият маънавий ҳаётига салбий таъсири кучайган бир даврда Мотуридий томонидан илгари сурилган эди. Ҳар бир даврда бўлгани каби бугунги кунда ҳам инсон этиқоди, ақидасига қаратилган хуружлар кучайганлиги ва кенг миқёсидаги ўзаро низо, талофатларни юзага келтираётганлигини кўриш мумкин. Шу жиҳатдан, марказ фаолияти тўғри этиқодни шакллантириш йўлида илмий-маърифий аҳамият касб этади. Албатта, бу борада амалга оширилган илмий-амалий ишларни қатор келтириш мумкин. Жумладан, марказ олимлари томонидан қисқа вақт ичида классик ислом манбаларининг тадқиқи йўналишида Имом Мотуридийнинг Қуръон тафсирига бағишланган “Таъвилот ал-Қуръон” асарининг 2-жузи, Бурхонуддин Марғинонийнинг фикҳ илмига оид “Ҳидоя” асари 1-жузи ҳамда Мулла Али Қорининг “Шарҳ ал-Фикҳ ал-акбар” асарининг тўлиқ ўзбек тилидаги таржима-си китоб ҳолида ҳамда бугунги куннинг долзарб масалаларига жавоб сифатида “Мутаассибликка қарши мўътадиллик”, “Долзарб раддиялар”, “Ислом ниқобидаги мутаассиб гуруҳлар” каби китоблар ва ўқув-услубий қўлланма, рисоалар нашр этилди. Шунингдек, бугунги кунга қадар Туркиянинг “Аё София”, “Мурод Мулла”, “Атиф афанди” каби қўлёзма фондларида сақланаётган жами 10 000 га яқин ноёб қўлёзма манбаларнинг электрон нусхалари жамланиб, уларни тадқиқ этиш, хусусан, каталогини яратиш устида иш олиб борилаётганини мамнуният билан таъкидлаш ўринли (<https://moturidiy.uz/uz/news/33>).

Марказ таъсислигида “Мотуридийлик” маънавий-маърифий, илмий-адабий журнали нашр

этилмоқда. Мазкур журнал саҳифаларида тадқиқотчи олимлар томонидан калом илми, ақида масалалари ва ислом илмларига оид туркум материаллар бериб борилмоқда. Журнал саҳифаларида эълон қилинган илмий-адабий материаллардан билиш мумкинки, минтақамизда ислом илмлари юқори босқичга етганлигидан далолат беради. Чунончи, исломшунос олимларнинг тадқиқотларига қўра, Мовароуннаҳрда IX–XII асрларда ҳадис, тафсир, фикҳ ва ақоид каби исломий илмлар ниҳоят даражада тараққий этганлигини кўрсатади (Мансуров Ё., 2010:258).

ХУЛОСА

Умуман олганда, юртимиз қадимдан илм-фан ривожланган, Шарқ ва Ғарб цивилизацияси кесишган тараққиёт ўчоғи бўлиб келган. Бу заминдан ислом маданияти, илм-фани тамаддунига бекиёс ҳисса қўшган муҳаддис, мутакаллим, мутасаввиф, файласуф олимлар етишиб чиқиб, илмий изланиш ва кашфиётлари билан Мусулмон ренессансини юзага келтирганлар. Шундай экан, илдизи бақувват, тарихда буюк ренессансларни бошлаб берган юртимизни бугун фаолият олиб бораётган марказлар ўз маънавий-маърифий ҳамда илмий-тадқиқот ишлари билан Янги Ўзбекистонни Учинчи Ренессанс босқичига олиб чиқишга хизмат қилади. Бинобарин, мазкур марказлар маданий меросимизни чуқурроқ тарғиб этиш, халқимиз маънавий салоҳиятини юксалтириш ҳамда ёш авлод онгу шуурига миллий хусусиятларимизни синдиришда муҳим ўрин тутиши билан аҳамиятлидир. Бундан ташқари, марказлар фаолиятини ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий, маърифий жиҳатларини бугунги кун нуктаи назардан ўрганиш ва илмий-амалий фаолиятини ёритиб бериш масаласи тадқиқотчиларимиз олдида турган вазифалардан ҳисобланади. Зеро, бу тадқиқотлар Янги Ўзбекистоннинг илмий маънавий-маърифий тараққиёт янгича мезонлар асосида таъминлашда муҳим роль ўйнайди.

МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Абдуҳалимов Б. (2004). “Байт-ал – ҳикма” ва Ўрта Осиё олимларининг Бағдоддаги илмий фаолияти (IX–XI асрларда аниқ ва табиий фанлар). Тошкент: Тошкент ислом университети нашриёт-матбаа бирлашмаси.
2. Мансуров Ё. (2010). Носируддин Самарқандий – буюк аллома. Имом Бухорий сабоқлари, 4-сон.

3. Умаров Ш. (2014). Марказий осиёлик муҳаддислар ўртасидаги илмий алоқалар. Имом Бухорий сабоқлари, 4-сон.
4. “Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил, 1 октябрь.
5. Азимова Л. (2021). Аждодлар мероси – бебаҳо хазина: алломаларнинг илмий ва ижодий мероси // Янги Ўзбекистоннинг истеъдодли ёшлари. 3-илмий ишлар тўплами. . Тошкент: “Ta’lim” нашриёти .
6. Мирзо М. (2021). Ренессанс – инсоният тараққиётининг дурдонаси. // Янги Ўзбекистоннинг истеъдодли ёшлари. 3-илмий ишлар тўплами. Тошкент: “Ta’lim” нашриёти.
7. Муаллифлар жамоаси. (2005). Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Ж. 9. Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти.
8. Хўжаёров А. (2021). Ўзбекистонда учинчи ренессанс: тарихий илдизлари ва ҳозирги замон // Янги Ўзбекистоннинг истеъдодли ёшлари. 3-илмий ишлар тўплами. Тошкент: “Ta’lim” нашриёти.
9. Махсудов Д. Имом Мотуридий ва унинг издошларига кўрсатилаётган юксак эътибор // <https://moturidiy.uz/uz/news/33>.
10. Ҳайдаров А. Марказий Осиё дурдонаси. [Ishonch.uz https://ishonch.uz/archives/7626](https://ishonch.uz/archives/7626)
11. Ислом цивилизацияси маркази: дин, илм ва замонавийлик уйғунлиги // <https://president.uz/uz/lists/view/4115>
12. Ислом цивилизацияси маркази трансформация қилинади – Ўзбекистон янгиликлари – Газета.uz. <https://www.gazeta.uz/uz/2021/07/17/centre/>
13. Ислом цивилизацияси маркази: эзгулик ва маърифат йўлида амалга оширилган ишлар кўлами кенг // [Uza.uz // https://uza.uz/uz/posts/islom-4342](https://uza.uz/uz/posts/islom-4342).
14. Имом Мотуридий халқаро илмий-тадқиқот маркази очилади. // [xabar.uz // https://www.xabar.uz/jamiyat/imom-moturidiy-xalqaro-ilmiy-tadqiqot](https://www.xabar.uz/jamiyat/imom-moturidiy-xalqaro-ilmiy-tadqiqot)
6. Umarov Sh. (2014). Markaziy osiyolik muhaddislar o'rtasidagi ilmiy aloqalar. Imom Buxoriy saboqlari, Issue№4.
7. Xo'jayorov A. (2021). O'zbekistonda uchinchi renessans: tarixiy ildizlari va hozirgi zamon // Yangi O'zbekistonning iste'dodli yoshlari. 3rd collection of scientific articles. Tashkent: "Ta'lim" publishing house.
8. Maxsudov D. Imom Moturidiy va uning izdoshlariga ko'rsatilayotgan yuksak e'tibor // <https://moturidiy.uz/uz/news/33>.
9. "Xalq so'zi" newspaper, October, 1, 2020.
10. Haydarov A. Markaziy Osiyo durdonasi. [Ishonch.uz https://ishonch.uz/archives/7626](https://ishonch.uz/archives/7626)
11. Islom sivilizatsiyasi markazi: din, ilm va zamonaviylik uyg'unligi // <https://president.uz/uz/lists/view/4115>
12. Islom sivilizatsiyasi markazi transformatsiya qilinadi – O'zbekiston yangiliklari – [Gazeta.uz. https://www.gazeta.uz/uz/2021/07/17/centre/](https://www.gazeta.uz/uz/2021/07/17/centre/)
13. Islom sivilizatsiyasi markazi: ezgulik va ma'rifat yo'lida amalga oshirilgan ishlar ko'lami keng // [Uza.uz // https://uza.uz/uz/posts/islom-4342](https://uza.uz/uz/posts/islom-4342).
14. Imom Moturidiy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi ochiladi. // [xabar.uz // https://www.xabar.uz/jamiyat/imom-moturidiy-xalqaro-ilmiy-tadqiqot](https://www.xabar.uz/jamiyat/imom-moturidiy-xalqaro-ilmiy-tadqiqot)

REFERENCES

1. Abduhalimov B. (2004). “Bayt-al – hikma” va O’rta Osiyo olimlarining Bag’doddagi ilmiy faoliyati (IX–XI asrlarda aniq va tabiiy fanlar). Tashkent: Tashkent islamic university publishing house.
2. Azimova L. (2021). Ajdodlar merosi – bebaho xazina: allomalarning ilmiy va ijodiy merosi // Yangi O’zbekistonning iste’dodli yoshlari. 3rd collection of scientific articles. Tashkent: “Ta’lim” publishing house.
3. Mansurov Y. (2010). Nosiruddin Samarqandiy – buyuk alloma. Imom Buxoriy saboqlari, Issue№4.
4. Mirzo M. (2021). Renessans – insoniyat taraqqiyotining durdonasi. // Yangi O’zbekistonning iste’dodli yoshlari. 3rd collection of scientific articles. Tashkent: “Ta’lim” publishing house.
5. Mualliflar jamoasi. (2005). O’zbekiston milliy ensiklopediyasi. Vol. 9. Tashkent: “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi” state publishing house.

